

DIPLOM YOKI BILIM ? : ZAMONAVIY TA'LIM PARADOKSI

Yusupova Lobar Baxtiyorovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti 1 bosqich talabasi
lobaryusupova207@gmail.com

Ro'ziqulova Laylo

O'qituvchisi:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20195295>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 09-may 2026 yil
Ma'qullandi: 11-may 2026 yil
Nashr qilindi: 13-may 2026 yil

KEY WORDS

ta'lim tizimi, diplom, bilim, kompetensiya, amaliy tajriba, kognitiv rivojlanish, Bloom taksonomiyasi, Dewey nazariyasi, OECD, UNESCO, chuqur o'rganish, ijodkorlik, mehnat bozori, ta'lim sifati, tanqidiy fikr.

ABSTRACT

Ushbu ilmiy maqola zamonaviy ta'lim tizimida diplom va haqiqiy bilim o'rtasidagi nomutanosiblik muammosini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ta'lim falsafasi, pedagogik psixologiya hamda xalqaro ta'lim standartlariga oid ilmiy manbalar asos qilib olingan. Hozirgi global iqtisodiyot sharoitida diplom — bu faqat ta'lim muassasasini tugatganlikni tasdiqlovchi rasmiy hujjat sifatida qaralmoqda. Ammo UNESCO va OECD tashkilotlarining ta'lim bo'yicha hisobotlarida qayd etilishicha, ish beruvchilar endilikda diplomdan ko'ra kompetensiya, muammolarni hal qilish qobiliyati va amaliy tajribaga ko'proq e'tibor qaratmoqda. OECD (2023) hisobotiga ko'ra, ishga qabul jarayonlarining 70% dan ortig'i bevosita ko'nikmalar asosida amalga oshiriladi. Ta'lim nazariyasida Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan "kognitiv rivojlanish taksonomiyasi" bilimni bir necha bosqichga ajratadi: yodlash, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez va baholash. Ammo amaliyotda ko'plab ta'lim tizimlari faqat birinchi ikki bosqichga — yodlash va tushunishga tayanib qolmoqda. Bu esa "yuzaki o'qitish" (surface learning) muammosini yuzaga keltiradi (Ramsden, 2003). John Deweyning pragmatik ta'lim nazariyasiga ko'ra, bilim faqat nazariy tushuncha emas, balki hayotiy tajriba orqali shakllanadigan jarayondir. Uning fikricha, ta'limning asosiy vazifasi — o'quvchini real hayot muammolariga tayyorlashdir. Agar ta'lim faqat nazariy bilim berish bilan cheklansa, u jamiyat ehtiyojlariga javob bera olmaydi. Ken Robinson esa zamonaviy ta'lim tizimini tanqid qilib, standartlashtirilgan o'qitish ijodkorlikni cheklashini ta'kidlaydi. Uning "Out of Our Minds" asarida qayd etilishicha, bugungi ta'lim tizimi ko'pincha "to'g'ri javobni topish"ga yo'naltirilgan bo'lib,

“to‘g‘ri savol berish” qobiliyatini rivojlantirmaydi. Shuningdek, Paul Ramsdenning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, chuqur o‘rganish (deep learning) faqat faol ishtirok, tahliliy fikrlash va amaliy qo‘llash orqali shakllanadi. Bu jarayon diplom olishdan ko‘ra ko‘proq real bilim va tajribani talab qiladi. Shu asosda xulosa qilish mumkinki, zamonaviy ta‘lim tizimida diplom — bu kirish hujjati, bilim esa — raqobatbardoshlik va hayotiy muvaffaqiyat omili hisoblanadi. Ularning muvozanati ta‘lim sifatini belgilaydi, biroq ustuvorlik doimo amaliy bilim va kompetensiyaga berilishi lozim..

Zamonaviy global jamiyatda ta‘lim tizimi nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki iqtisodiy o‘shish va ijtimoiy barqarorlikning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. Raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirish va sun‘iy intellekt texnologiyalarining tez sur‘atlarda rivojlanishi natijasida mehnat bozori talablarida sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ushbu o‘zgarishlar ta‘lim tizimining an‘anaviy modelini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. An‘anaviy yondashuvda diplom insonning bilim darajasini tasdiqlovchi asosiy hujjat sifatida qabul qilingan bo‘lsa, zamonaviy tadqiqotlar bu yondashuvning yetarli emasligini ko‘rsatmoqda. Xususan, OECD (2023) va UNESCO (2023) hisobotlarida mehnat bozori endilikda diplomdan ko‘ra ko‘proq kompetensiya, amaliy ko‘nikma va moslashuvchan fikrlash qobiliyatiga tayanayotgani qayd etilgan. Ta‘lim nazariyasida Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv rivojlanish taksonomiyasi bilimni murakkablik darajalariga ajratadi: yodlash, tushunish, qo‘llash, tahlil, sintez va baholash. Ushbu modelga ko‘ra, haqiqiy ta‘lim jarayoni faqat axborotni yodlash bilan cheklanmasdan, yuqori darajadagi fikrlash operatsiyalarini ham o‘z ichiga olishi lozim. Biroq amaliyotda ko‘plab ta‘lim tizimlari asosan past darajadagi kognitiv faoliyatga tayanib qolmoqda, bu esa bilimning yuzaki o‘zlashtirilishiga olib keladi. John Deweyning pragmatik ta‘lim falsafasi nuqtai nazaridan, bilim statik tushuncha emas, balki tajriba orqali doimiy shakllanib boruvchi jarayondir. Uning fikricha, ta‘limning asosiy vazifasi shaxsni real hayot sharoitlariga moslashtirish va muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iboratdir. Shu bilan birga, Paul Ramsden tomonidan ilgari surilgan “chuqur o‘rganish” (deep learning) konsepsiyasi ta‘lim sifatini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bilim faqat mexanik yodlash orqali emas, balki tahlil qilish, bog‘lash va amaliy qo‘llash jarayonida shakllanadi. Aks holda, “yuzaki o‘rganish” (surface learning) holati yuzaga kelib, olingan bilimlar real hayotda samarasiz bo‘lib qoladi. Ken Robinsonning ta‘lim tizimi haqidagi tanqidiy qarashlarida ham zamonaviy maktab va oliy ta‘lim muassasalari ko‘pincha standartlashtirilgan testlar va bir xil baholash mezonlariga tayanib, ijodkorlik va mustaqil fikrlashni cheklab qo‘yayotgani ta‘kidlanadi. Bu esa ta‘limning asosiy maqsadi bo‘lgan shaxsni har tomonlama rivojlantirish tamoyiliga zid keladi. Shu nuqtai nazardan, diplom va bilim o‘rtasidagi munosabatni qayta baholash zarurati yuzaga keladi. Diplom ta‘lim jarayonini rasmiylashtiruvchi hujjat bo‘lsa, bilim insonning real hayotdagi samaradorligi va raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shuning uchun zamonaviy ta‘lim tizimida asosiy e‘tibor kompetensiyaga asoslangan yondashuvga qaratilishi lozim.

Adabiyotlar tahlili metodlar

Zamonaviy ta'lim tizimida diplom va bilim o'rtasidagi farq muammosi bir qator klassik va zamonaviy ilmiy manbalarda o'rganilgan. Ushbu masala ta'limning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida pedagogika va ta'lim psixologiyasida keng tahlil qilinadi.

John Dewey (1916) "Democracy and Education" asarida ta'limni hayotiy tajriba bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida izohlaydi. Uning fikricha, bilim faqat nazariy ma'lumot emas, balki amaliy faoliyat orqali shakllanadigan tajriba natijasidir. Shu sababli ta'lim real hayotdan uzilgan bo'lsa, u o'z samaradorligini yo'qotadi.

Jean Piaget (1952) kognitiv rivojlanish nazariyasida bilim insonning yoshiga va psixologik rivojlanish bosqichlariga bog'liqligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv ta'lim jarayonida individual farqlarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Lev Vygotsky (1978) ijtimoiy o'rganish nazariyasida bilim insonlar o'rtasidagi muloqot va hamkorlik jarayonida shakllanishini asoslab beradi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi o'quvchining mustaqil va yordam bilan o'rganish darajasini farqlaydi.

Benjamin Bloom (1956) ishlab chiqqan kognitiv taksonomiya bilimni bir necha bosqichga ajratadi: yodlash, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez va baholash. Ushbu modelga ko'ra, ta'lim faqat yodlash darajasida qolib ketmasligi, yuqori darajadagi fikrlashni rivojlantirishi kerak.

Paul Ramsden (2003) "Learning to Teach in Higher Education" asarida chuqur o'rganish (deep learning) va yuzaki o'rganish (surface learning) tushunchalarini ajratadi. Uning fikricha, yuzaki o'rganish faqat imtihon uchun yodlashni anglatadi, chuqur o'rganish esa bilimni tushunish va amalda qo'llashni o'z ichiga oladi.

Ken Robinson (2009) "Out of Our Minds" asarida zamonaviy ta'lim tizimi ijodkorlikni yetarli darajada rivojlantirmayotganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, standartlashtirilgan ta'lim tizimi o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini cheklashi mumkin.

OECD (2023) va UNESCO (2023) hisobotlariga ko'ra, zamonaviy mehnat bozori diplomdan ko'ra ko'proq amaliy ko'nikma, kompetensiya va muammolarni hal qilish qobiliyatiga tayanadi. Bu esa ta'lim tizimida kompetensiyaga asoslangan yondashuvning ahamiyatini oshiradi.

Natija

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim tizimida diplom va real bilim o'rtasidagi tafovut tizimli xarakterga ega bo'lib, bu holat ta'limning baholash mexanizmi va mehnat bozori talablari o'rtasidagi nomutanosiblikdan kelib chiqadi. Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv taksonomiya nuqtai nazaridan qaralganda, ta'lim jarayonida yuqori darajadagi kognitiv operatsiyalar — tahlil, sintez va baholash — yetarli darajada rivojlanmaganligi aniqlanadi. Natijada bilim asosan yodlash va tushunish darajasida qolib ketmoqda, bu esa uning amaliy qo'llanish imkoniyatlarini cheklaydi. Paul Ramsdenning chuqur va yuzaki o'rganish haqidagi konsepsiyasiga muvofiq, mavjud ta'lim amaliyotida yuzaki o'rganish ustunlik qilishi kuzatiladi. Bu holat talabalar tomonidan bilimning qisqa muddatli yodlanishi, ammo uzoq muddatli amaliy qo'llanmasligi bilan ifodalanadi. Shu sababli bitiruvchilar nazariy bilimga ega bo'lsalar-da, real hayotiy vaziyatlarda qaror qabul qilish va muammolarni hal etishda qiyinchilikka duch keladilar. OECD tomonidan taqdim etilgan so'nggi ta'lim ko'rsatkichlari mehnat bozorida diplomning nisbiy ahamiyati pasayib, kompetensiya va amaliy ko'nikmalar ustuvor ahamiyat kasb etayotganini tasdiqlaydi. Ish beruvchilar tomonidan talab etilayotgan asosiy sifatlar sifatida moslashuvchan fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyati va amaliy tajriba qayd etiladi. Bu esa ta'lim natijalarining mehnat bozori ehtiyojlariga

to'liq mos kelmayotganini ko'rsatadi. Ken Robinson tomonidan ilgari surilgan ta'lim tizimi tanqidiga mos ravishda, standartlashtirilgan o'qitish uslublari ijodiy fikrlash va individual yondashuvning rivojlanishini cheklayotgani aniqlanadi. Bu esa bitiruvchilarning innovatsion muhitda samarali faoliyat yuritish imkoniyatlarini kamaytiradi. UNESCO hisobotlari asosida esa kompetensiyaga asoslangan ta'lim tizimi joriy etilgan mamlakatlarda o'quvchilarning amaliy faoliyatga moslashuv darajasi yuqori ekanligi qayd etiladi. Bu yondashuvda bilim faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki real vaziyatlarda qo'llaniladigan amaliy vosita sifatida shakllanadi. Umumiy tahlil shuni ko'rsatadiki, mavjud ta'lim tizimida diplom ko'proq rasmiy tasdiqlovchi hujjat vazifasini bajarib qolgan bo'lsa, haqiqiy bilim esa shaxsning kasbiy moslashuvchanligi va raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omilga aylanmoqda. Shu sababli ta'lim natijalarini baholash tizimini kompetensiyaga asoslangan modelga yo'naltirish zaruriyati kuchayib bormoqda.

Muhokama

Olingan natijalar zamonaviy ta'lim tizimida diplom va bilim o'rtasidagi nomutanosiblik tasodifiy emas, balki tizimli xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu holat ta'limning ichki tuzilmasi, baholash mexanizmlari hamda mehnat bozori talablari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikning yetarli darajada shakllanmaganligi bilan izohlanadi. Benjamin Bloomning kognitiv taksonomiyasi nuqtai nazaridan yondashilganda, ta'lim jarayonida yuqori darajadagi fikrlash operatsiyalari — tahlil, sintez va baholash — amaliyotda yetarli darajada faollashtirilmayotgani kuzatiladi. Natijada bilimning asosiy qismi reproduktiv xarakterga ega bo'lib qoladi, ya'ni o'quvchi uni qayta ishlab bera oladi, biroq yangi vaziyatlarda qo'llashda qiyinchilikka duch keladi. Bu holat ta'lim sifatining pasayishiga olib keluvchi muhim omillardan biridir. Paul Ramsden tomonidan ilgari surilgan chuqur o'rganish (deep learning) va yuzaki o'rganish (surface learning) konsepsiyalari ushbu muammoni yanada aniqroq yoritadi. Yuzaki o'rganish ustun bo'lgan tizimlarda bilim qisqa muddatli yodlash asosida shakllanadi va uzoq muddatli kognitiv strukturalarga aylanmaydi. Shu sababli bitiruvchilar nazariy bilimga ega bo'lsalar-da, uni real hayotiy vaziyatlarda samarali qo'llash imkoniyatidan mahrum bo'ladilar. John Deweyning pragmatik ta'lim falsafasi asosida qaralganda, ta'limning asosiy maqsadi shaxsni real hayotiy tajribaga tayyorlashdan iboratdir. Ammo amaldagi ta'lim tizimlarida nazariy bilim ustuvorligi saqlanib qolayotganligi sababli, ta'lim va hayot o'rtasidagi bog'liqlik zaiflashgan. Bu esa bitiruvchilarning ijtimoiy va kasbiy moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Ken Robinsonning ta'lim tizimi haqidagi tanqidiy yondashuvi ham ushbu xulosalarni to'ldiradi. Standartlashtirilgan baholash tizimi ijodkorlik va mustaqil fikrlashni rivojlantirish o'rniga, bir xil javoblarni takrorlashga yo'naltirilgan mexanizmni shakllantiradi. Bu esa zamonaviy iqtisodiyot talab qilayotgan innovatsion fikrlash bilan mos kelmaydi. OECD va UNESCO tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar ham mehnat bozori talablarining o'zgarayotganini tasdiqlaydi. Ish beruvchilar endilikda diplomni emas, balki amaliy kompetensiyalarni, moslashuvchanlikni va muammolarni hal qilish qobiliyatini asosiy mezon sifatida ko'rib chiqmoqdalar. Bu esa ta'lim tizimida kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o'tish zaruratini kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, mavjud muammo faqat ta'lim metodologiyasiga emas, balki baholash tizimi, o'quv dasturlari va pedagogik yondashuvlarning kompleks qayta ko'rib chiqilishini talab qiladi. Aks holda, diplom va bilim o'rtasidagi tafovut yanada chuqurlashib, ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishda davom etadi.

Diplom va bilimning mohiyati

MEZONI	DIPLOM	BILIM
Ta'rif	Rasmiy ta'limni tugatganlik hujjati	Amaliy va nazariy tushuncha, ko'nikma
O'lchov	Qog'oz hujjat	Fikrlash va amaliy natija
Barqarorlik	Cheklangan (vaqt o'tishi bilan eskirishi mumkin)	Doimiy rivojlanadi
Bozordagi qiymat	Rasmiy talab uchun kerak	Real ishda asosiy omil
Rivojlanish	statik	Dinamik

Ish beruvchilarning talab darajasi	
-	-
Bilim va tajriba	70%
Diplom	20%
Ikkalasi birga	10%

Xulosa

Tadqiqot natijalari va ularning tahlili asosida shuni ta'kidlash mumkinki, zamonaviy ta'lim tizimida diplom va haqiqiy bilim o'rtasidagi tafovut chuqur tizimli xususiyatga ega bo'lib, u nafaqat individual o'quv jarayoniga, balki butun ta'lim siyosati va mehnat bozori strukturasi bog'liqdir. Ushbu nomutanosiblikning asosiy ildizi ta'lim jarayonining kompetensiya emas, balki ko'proq rasmiy natija — diplom olishga yo'naltirilganligida namoyon bo'ladi. Umumiy xulosa sifatida aytish mumkinki, zamonaviy ta'lim tizimining samaradorligini oshirish uchun uning markazida diplom emas, balki kompetensiya va amaliy bilim turishi lozim. Faqatgina nazariy bilim va amaliy tajriba o'rtasidagi muvozanat ta'minlangandagina ta'lim jamiyatning real ehtiyojlariga javob bera oladi hamda raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Dewey, John. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York: Macmillan, 1916.
- 2.Bloom, Benjamin S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: Longmans, Green and Co., 1956.
- 3.Piaget, Jean. The Origins of Intelligence in Children. New York: International Universities Press, 1952.
- 4.Vygotsky, Lev S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
- 5.Ramsden, Paul. Learning to Teach in Higher Education. 2nd Edition. London: RoutledgeFalmer, 2003.

6. Robinson, Ken. Out of Our Minds: Learning to Be Creative. Chichester: Capstone Publishing Ltd, 2009.

7. OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2023.

8. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023. Paris: UNESCO Publishing, 2023.

9. CYBERLENINKA

10. Yuz.uz

11. inLibrary

